

Perczel Béla

(1884–1945)

Perczel Béla ellentmondásos családi örökség hordozója. A bonyhád-börzsönyi középnemes dédapa, Perczel Sándor a reformkor indulásakor a szabadelvű eszmék egyik Tolna megyei kezdeményezője volt. A nagyapa, Perczel Mór, a reformkor radikális politikusa, a szabadságharc tábornoka, akit Marx Károly „az európai szabadság egyik legkiválóbb előharcosának” nevezett. Perczel Mór Júlia nevű leánya az angliai emigrációban született, s a család hazatérése után az unokatestvérével, Perczel Dezsővel kötött házasságot. E házasságból született 1884. július 23-án Perczel Béla, aki a fővárosi és kalocsai diákévek után a budapesti jogi egyetemen 1907-ben államtudományi doktorátussal fejezte be iskoláit. Neveltetésében kezdetben érvényesült a nagyapa hatása: az idős tábornok másfél évtizedig mesélhette még unokájának a szabadságharc eseményeit. Az apa viszont szembefordult a család demokratikus és forradalmi hagyományaival. A dualista rendszer konzervatív politikusaként a századfordulóra belügyminiszter, a T. Ház alelnöke, később elnöke, a Szabadelvű Pártnak, majd Tisza István Munkapártjának egyik vezető egyénisége lett.

A Perczel család bonyhádi ága egy évszázad során egyre szegényebbé vált, jórészt a nagy gyermekáldás miatt. A birtok zsugorodott, mert egy-egy darabjának eladásával enyhültek csak az anyagi gondok. Így Perczel Béla pályafutása is a megszokott dzsentri képlet szerint alakult: Tolna vármegyénél lett megyei tisztviselő, megyei aljegyző, majd a Völgységi járás főszolgabírája. Erről az állásról 1917-ben egészségi okokra hivatkozva lemondott.

Az ellenforradalmi korszak konszolidációja idején újra bekapcsolódott a megyei közéletbe: a törvényhatósági bizottság tagja lett, a húszas évek végén pedig a megyét képviselte a felsőházban. Amikor Gömbös Gyula miniszterelnök Perczel Bélát kinevezte Tolna megye főispánjává, a bizalmi állástól két hét múlva megvált, s kijelentette: ilyen vezető-garnitúrával nem hajlandó együtt dolgozni. Rövidesen a megye alispánjává választották a puritánsága, munkabírása és igazságszeretete miatt köztisztvisletben álló Perczel Bélát. A feléje forduló bizalomnak engedve átvette a megye közigazgatásának irányítását.

...

A harmincas évek közepére felforrósodott a politikai hangulat a 75% -ban német anyanyelvű Völgységi járásban. A guruló márkákkal illegálisan tevékenykedő Deutsche Kameradschaft a hitleri fajelméletet terjesztette. Különösen a pängermán bonyhádi orvos, Mühl Henrik tüzelte fel a lakosságot. Az 1935-ös képviselőválasztáson már Basch Ferenc, a későbbi Volksbundvezér pályázott a mandátumra. Gömbös miniszterelnök csak a csendőrség és a „Rongyos Gárda” felvonultatásával tudta győzelemre vinni a kormánypárt jelöltjét, Pekár Gyulát. Pekár 1937-ben bekövetkezett halálakor a Darányi-kormány el akarta kerülni az újabb „volksdeutsch” választási hercehurcát, ezért a kormánypárt megegyezést kezdeményezett az ellenzéki pártokkal, hogy egyetlen közös jelöltet indítsanak pártonkívüli programmal. Olyan köztisztvisletben álló személyt kerestek, aki tekintélyenél és el nem kötelezettségénél fogva kilátástalanná teszi a német népcsoport politikai reményeit. A minden oldalról megnyilvánuló bizalom hatására Perczel Béla elfogadta a jelölést. Ez alkalommal nyilatkozatban határozta el magát a hitleri eszméktől és a fajelmélettől. Baschék elutasították Perczel jelölését, de tudván azt, hogy eséllyel nem léphetnek fel vele szemben, nem indultak a választáson. Így a fennálló választójogi törvény szerint — ellenjelölt hiányában — szavazásra nem került sor. Perczel Béla 1937 nyarán egyhangúlag a bonyhádi körzet országgyűlési képviselője lett.

Perczel becsületos, egyenes és érzékeny jelleme azonban nem találta helyét az akkori magyar parlamentben, s néhány hónap után, 1937 decemberében lemondott a képviselőségről. Megdőbentő lépés, figyelmeztető elhatározás volt. A bonyhádi pótválasztáson a kisgazdapárti Klein Antal még biztos győzelmet aratott a „volksdeutsch” Goldschmidt György fölött, de az 1939. évi országos választás alkalmával már a Magyar Élet Pártja programjával, tehát a kormányprogrammal induló fasiszta Mühl Henrik, a Volksbund alvezére lett a Völgységi járás képviselője a magyar parlamentben.

Perczel Béla politikai visszavonulása véglegesnek tűnt. Ekkor mindössze 55 éves volt. Az önként vállalt politikai szűzüzetes idején valójában nagy belső átalakulás zajlott le benne. Azalatt, hogy az Imrédy-kormány 1938-ban engedélyezte a fasiszta Volksbund megalakulását, s 1939-ben Hitler elindult világhódító tervei megvalósítására, egyre nagyobb aggodalommal figyelte az eseményeket. A Hitlert kiszolgáló Gömbös—Imrédy—Bárdossy-féle politikától megcsömörlő konzervatív Perczel szemléletében felerősödött a legitimitás, azaz a törvényesség és a jogszerűség hangsúlyozása, az alávetettség veszélyével szemben pedig a hazza féltése. A gazdaságilag és területileg önálló Magyarország fenntartása tette egyre tudatosabbá antifasiszmustól anélkül, hogy a demokratikus fejlődés távlatairól konkrét elgondolást fogalmazott volna meg. Vallotta, hogy a német anyanyelv megtartásának nem feltétele a hitleri fajelmélet elfogadása és az idegen érdekeket szolgáló fasizmushoz való csatlakozás.

Amikor 1941-ben Magyarország belépett a szovjetellenes háborúba, az antifasiszta erők a fővárosban háborúellenes akciókat kezdeményeztek: néma tüntetés a Kerepesi temetőben, a Nép-szava karácsonyi száma, majd 1942 márciusában a Történelmi Emlékbizottság megalakulását követő nyílt tüntetés a Petőfi Szobornál. Ebbe a láncolatba sorolandó be — időrendben mintegy a közepre — az 1942 januárjában Bonyhádról a Kállay-kormány hallgatóságos támogatásával megindított *Hűséggel a hazához!* mozgalom.

A visszaemlékezők szerint a megalakulást elhatározó járási találkozóra „zimankós időben, fergeteges hóviharban egyre-másra érkeztek a falvak küldöttei”. A kisdorogiai ötvenheten voltak, megjelentek az apariak, a bonyhádvarasdiak, a murgaiak, a kéktyiek és a mocsányiek. Jöttek Kakasdról, Grábócról és Alsónánáról. Akadt olyan, aki 12 km-t gyalogolva jelent meg a zászlóbontáson. Perczel Béla beszédében kifejtette, hogy a mozgalom „az igazság és becsületesség válaszadása arra az aknamunkára, amely a hazai németiség nagy tömegeit a magyar hazára irányító hűségében nemcsak megingatta, hanem felelőtlen demagógiával belső ellenségévé tette.”

Perczel Béla újra a politikai élet porondjára lépett: ő lett a mozgalom járási intézője, majd országos vezetője. Egyik kortársa írta akkoriban róla: „Fáradtságot nem kimélve támogatja tanácsaival és összeköttetéseiével, befolyásával azokat a svábokat, akiket az agitátorok terrorizálnak.” Ugyanis a mozgalom tiszteletre méltó törekvése az volt, hogy lehetőleg megakadályozza a német anyanyelvű fiataloknak az SS-be történő sorozását és behívását.

Perczel antifasiszta politikai tevékenységének következetes célja volt a nemzeti függetlenség védelme, a német és a magyar fasizmus elleni harc. Ez a magatartás megegyezett Bajcsy-Zsilinszky Endre koncepciójával, s egyben erősítette a Kommunisták Magyarországi Pártja, illetve a Béképárt 1943 tavaszán kibocsátott röpcéduláinak programját — még akkor is, ha Perczel Béla távol állt a kommunista eszméktől, s aligha ismerhette a dimitrovi néprfront-elméletet. Tény, hogy a Hűség-mozgalom bonyhádi járási vezetősége értelmiségiekből állt, de a községek szervezői és ügyintézői döntően a parasztság soraiból kerültek ki. A tagok között pedig ott volt a falusi napszámos és a gazdasági cseléd, s szép számmal váltak a mozgalom lelkes tagjaivá a bonyhádi gyárak munkásai, a nagymányok—mázai szénbányászok, a váraljai és a mórággyi kőbányák dolgozói. Például Bataapátiban a Hűség-mozgalom vezetőségében dolgozott az 1919-es direktórium egyik tagja, és csatlakozott a mozgalomhoz a Tanácsköztársaság Országos Gyűlésének volt megyei képviselője.

A Hűség-mozgalom „alulról indult el”, mert a „külföldi pénzen dolgozó agitáció... nem magyar lakosságunkat elidegeníti a magyar hazától”. Azok a hazai németek hozták létre, akik „az agitátorok erőszakos és magyargyűlöletet szító propagandája ellenére is hűek maradtak... a magyarsággal való testvéri viszony fenntartásához.” Ezek „vállalták a kiközösítést, az üldözést, az anyagi kártevést, és mégsem lehetett beterenli őket az agitátorok táborába”. A mozgalom védelmet kívánt adni a Volksbund mesterkedéseivel szemben a „nem magyar anyanyelvű polgártársaink nyelvi és népi sajátosságainak teljes tiszteletben tartása mellett.” Az idézetek az 1943 március 15-én kiadott programjellegű felhívásban olvashatóak. Ebben számvetés is található a mozgalom egyéves működéséről. Eszerint a sztálingrádi csata előtt a bonyhádi járásban 2500 Hűség-igazolványt adtak ki, Baranya megyében pedig csaknem tízezeret. 1944 tavaszára már húszezer fölé nőtt a mozgalom tagjainak létszáma az ország különböző németlakta vidékein. Ha nem is egérvető szám ez, aligha lehetett vonzó idetartozni a megaláztatások, majd a német megszállást követő kiszolgáltatottság és szenvedések miatt. Nyílt, bátor akció volt ez, s különös jelentőségű éppen azért, mert ár ellen indult a Volksbund fellegvárában, és képes volt kiterjedni is.

...

Az 1944. március 19-i német megszállás után a Hűség-mozgalmat betiltották. A fasiszta terror következtében az exponált vezetők nem kerülhették el a Gestapo és a nyilasok bosszúját. Perczel Bélát 1944. október 19-én bonyhádi lakásán két nyilas csendőr tartóztatta le a Gestapo intézkedésére. Teherautón Pécsre szállították, s itt állandó kihallgatásokkal zaklatták, majd november 7-én átmenetileg hazaengedték. Két hét múlva, november 22-én újra megjelent egy pécsi csendőrnnyomozó, és a nyilas belügyminisztérium parancsára ismét letartóztatta. Ekkor Perczel Bélát Pécsről a budapesti toloncházba vitték. Itt közös cellában volt egy lévai bányagazgatóval és egy szabómesterrel, egy fővárosi gépgyári felügyelővel, egy ügyvéddel és egy görögkeleti püspökkel. Három nap múlva Perczelt Komáromba szállították, s a vár Csillagerődjébe internálták.

Ma is a család birtokában van Perczel Bélának az a zsebkönyve, amelyben feljegyezte a vele együtt raboskodók nevét, születési évét és foglalkozását. A 83 politikai internált részben budapesti, a nagyobbik fele dunántúli volt (Bánhida 9, Székesfehérvár 9, Komárom 7, Kisbér, Perlak, Kőszeg, Tata 2—2 fő). Akad köztük felvidéki (Kassa, Érsekújvár, Galánta), s 5 lengyelországi menekült is. Ott volt az internáltak között Bauer (Pór) József bonyhádi apátplébános, akit ugyancsak a Gestapo parancsára hurcoltak el. Bauer plébános szintén a Hűség-mozgalom vezetőségi tagja, számtalan volksbundellenes gúnyvers szerzője. Ezek egy része az apatini Die Donau című antifasiszta hetilapban jelent meg, így például a volksbundisták „asztili imája”:

Komm her Hitler! Sei unser Gast!
Gib uns was du versprohen hast.
Nicht nur Kraut, Rübe und Hering,
Sondern was du frisst und Göring.

Jöjj el Hitler, légy vendégünk!
Mit ígértél, azt adj nekünk.
Ne káposztát sós heringgel,
Hanem amit falsz Göringgel.

A Csillag-erőd 83 fős fogolycsoportja általában a 40—60 éves korosztály tagja, a legidősebb a 72 éves székesfehérvári plébános, a legfiatalabb egy 19 éves joghallgató. Foglalkozás szempontjából volt közöttük több államigazgatási vezető tisztviselő, bíró, katonai és rendőrszolgálatos, földbirtokos, gyáros, vállalati vezető, nagykereskedő, orvos, mérnök, ügyvéd, tanár, különböző felekezetek papja, nyugdíjas bányász, napszámos.

Perczel Béla 1944. november 28-tól december 28-ig volt itt őrizetben. A dél felől közeledő front miatt december végén szabadon bocsátották. De hazautazásra nem gondolhatott a Balaton—Székesfehérvár—Budapest vonalon dülő súlyos harcok miatt. Így Komáromban maradt, unokaöccsénél töltötte a telet.

A Vörös Hadsereg — a februári budapesti győzelem után — márciusban véglegesen áttörte a balaton—székesfehérvári vonalat is, s ezzel újra mozgásba lendült a front. Komáromban a nyilasok azzal fenyegették a volt foglyokat, hogy a szovjet hadsereg megérkezése előtt kivégzik őket. Ekkor Perczel Béla néhány társával „meglépett” Komáromból. Március 24-én a Duna bal partjától 15 km-re északra lévő Keszegfalván (ma: Kamenicna) elrejtöztek a Vág partján egy egyedülálló gátórházban. Az itt eltöltött napokra visszaemlékező sorstársa szerint „a csillagvári napok és az utána következő bujkálások nagyon meleg barátságot fejlesztettek ki köztünk”.

1945. március 28-án felszabadult Komárom és környéke. Perczel Béla Keszegfalváról a hazatérés reményével indult, április első napjaiban visszagyalogolt Észak-Komáromba. Mivel a visszavonuló német hadsereg a dunai hidakat itt is felrobbantotta, a Dunántúlra való átjutás lehetetlennek tűnt. Perczel a szovjet katonák segítségével csónakon mégis megkísérelte az átkelést. A naplójában található feljegyzés szerint: „ápr. 6. Átjutottam Dél-Komáromba”. Másnap gyalog továbbindult Győrbe. A katolikus püspökségre ment, mert Apor püspököt ismerte, tőle várt támogatást. Perczel Béla testileg-lelkileg összetört, elcsigázott szervezete nem bírta már tovább a megpróbáltatásokat: 1945. április 7-én éjszaka szívroham végzett vele. Holttestét ideiglenesen a püspöki palota kertjében temették el, majd 1946 októberében exhumálták, és — elfogatásának két éves évfordulóján — október 19-én Bonyhádon helyezték örök nyugalomra a Völgység hűséges svábjainak, a megye és a község vezetőinek tiszteletadásával. A Hűség-mozgalom nevében — a Gestapo módszereit ugyancsak ismerő — Lehmann (Türje) István orvos és Probszt József teveli bíró búcsúztatta. Perczel Béla holttestét a családi kriptában helyezték örök nyugalomra a gyászolók közös énekével: „Hazádnak rendületlenül légy híve, óh, magyar”. A tragikus halál és a temetés általános részvételt keltett. A család birtokában megőrzött részvétnyilvántások közül idézünk néhányat. Bonyhád község előjáróságának levele szerint: „Az igazságtalan meghurcoltatás után mindenki hazavárta, értékes személyének jelenlétére szükség lett volna idehaza”, mert „a haza szent ügyéért és községünkért mindenkor önzetlenül és odaadóan fáradozó férfit tisztelték és becsülték.” A Bonyhádi Zsidó Népközösség gyászlevele kiemeli, hogy „az erőszak, az önkény elvitte innen, azért mert soha meg nem alkuvóan, határozottan, kitartóan folytatta harcát az emberi jogokért, az igazságért, hazájáért. Végigjárta azt a kálváriát, amelytől embertársait és hazáját szerette volna megkímélni”. A Tol-

na megyei Hírlap (1945. 44. sz.) vezércikkében méltatta érdemeit: „Talpig ember, akinek vesztét is az a vágy okozta, hogy a Völgységi járást megmételvező volksbundista mákonyt elvonja a politikailag iskolázatlan tömegek elől. Puritán férfi, akit nem tévesztett meg a származás adta előjog, aki tudását... sohasem igyekezett aprópénzre beváltani”. A pécsi tudományegyetem rektora leszögezi, hogy Perczel Béla „a német- és nyilasterror áldozata, a haza nagy mártírjainak sorába lépett”. A magyar közoktatásügyi államtitkár „az elvi hűség, egyenesség, bátorság” példaképének értékelte Perczel Bélát.

...

A mártirokat nem fogyatékoságaik túlhangsúlyozásával ítélni meg, hanem aszerint, hogy meggyőződésükért milyen üldöztetést és megpróbáltatást vállaltak, erkölcsi erejükkel és bátorságukkal hogyan tudtak szembenézni a rájuk váró halállal. Ha Perczel Béla életútját így tesszük a történelem ítélőszéke elé, akkor helye van a magyar Pantheonban.

Dr. Kolta László

Források: A Perczel család iratai (napló, levelek). — K. Balog János: Múltunkból (Tolna megyei Népművelés, 1984. július 7., 14., 21., 28. sz.) — Fehér István: A bonyhádi Hűség-mozgalom történetéhez (Bp. 1983.). — Kolta László: Marx Károly és Perczel Mór (Tolna megyei Újság, 1966. március 27.). — Parragi György: Levelek a bonyhádi választókerületből II., (Magyar Nemzet, 1938. május 17. sz.). — Pécsi TV-stúdió: Hűségek — dokumentumfilm (TV 1. 1985. március 13-i műsora).

Kosztolányi hűsége

*Mit eldalolok, az a bánat
könnyekbe borít nem egy orcát,
és énekes ifjú fiának
vall engem a vén Magyarország.*

1917-ben írta Kosztolányi ezt a verset, a *Boldog, szomorú dalt*, amelyből idézetünk való. Abban a történelmi pillanatban, mikor a boldog szomorúság paradoxonából a „boldog” száműzése bizonyossá lett. A költő azonnal megérezte ezt, versbeszédét hozzá is hangolta a kor ki-méletlenségeihez, de a „vén Magyarország”-ot még sokáig ez a fájdalmas-édes melódia tartotta igézetében: „A szegény kisgyermek...” boldog-szomorú riadalmi, érzékenysége, kedvessége, baljós ünnepélyessége.

Ezzel az édes-bús Kosztolányival párhuzamosan él a köztudatban egy másik Kosztolányi is: a szellem artistája, aki a semmi fájdalmas tudatát, s az élet gyötrelmeit a nyelv, a forma zsongító mákonyával tette elviselhetővé. Az „irodalmi író”, mint státus, felségjel és bélyeg első kötete óta emblémája volt Kosztolányinak.

S végül létezik az irodalmi tudatban egy harmadik Kosztolányi is, a *semmi* hőse, aki nem hisz sem a gondviselésben, sem a megváltást ígérő eszmékben. Aki épp ezért lenézi a világjobbító ideológiákat, s költőhöz méltatlannak vél minden elkötelezettséget, akinek bökversében az *apostolra a lapos toll* rimel; aki tagadja, hogy jóhoz és rosszhoz érvényes mértékünk volna. S mivel a világban nem segíthetnek sem eszmék, sem intézmények, a költő egyetlen méltó cselekedete, ha ámulni tud a világban, ha a *szemlélet* maga válik olyan fogékonnyá, olyan tartalmassá, hogy a költő és világ kapcsolata színjátékszerű események folyamatává jelentékenyül, rejtélyek és csodák közelségének izgalmaival telik meg.

Kosztolányi semmi-fogalma kétarcú. Egyik jelentése hasonlít az egzisztencialisták semmi-fogalmához, az egyéni lét előtti és utáni semmit jelenti. A másik tartomány a nirvánára emlékeztet, melyben az embernek már nem kell szenvednie. Ám a kettő együtt sem volt olyan to-